

ORTA ANADOLU'DA PLIO-KUVATERNER ŞEKİLLER, ESKİ VE YENİ DRENAJ

*İsmail Yalçınlar**

Giriş:

Orta Anadolu'nun batı bölümü, jeomorfoloji ve hidroğrafya açısından başlıca iki havzaya tekabül eder. Güneyde, Büyük Konya havzası, kuzeyde Sakarya havzası. Biri diğ erinin devamı gibi görünen bu iki havza yüksek plato ve dağlarla çevrilmiş olup, genel olarak, SE-NW doğrultusuna uygun bir durumda uzanır. Havzaların gerek kenarları gerekse taban kesimleri çok çeşitli jeolojik formasyonlar göstermektedir(6). İki havzayı kısmen ayıran eşik genelde, mesozoik ve tersiyer kalkerleri, fliş, kumtaşı, çakıltası, marn, kil ve volkanik formasyonlardan meydana gelmiş bulunuyor, bu durum M. T. A. Enstitüsünce yaptırılmış olan detaylı etüdlerde de göze çarpmaktadır (1 ve 7). Havzaların akarsu sistemleri ve akış rejimleri eskiden beri çeşitli ve detaylı etüdlerin konusu olmuştur (2, 3 ve 5), Ilgın gölü (Çavuşcu) kesimindeki akarsu drenajının eskiden olduğu gibi devam etmediği, bunun iklimin kuraklaşmasıyla açıklanabileceğini ileri süren görüşler ortaya atılmıştır (5). Konya Havzasını, özellikle Obruklar üzerinde çok ayrıntılı bilgi ve gözlemleri ortaya koymak suretiyle, etüd eden, yeni bir araştırma vardır(3). Bu makalenin yazarı Konya Havzasının özellikle dağlık yörelerinde incelemeler yaparken, 1960 yazında Tuzgölü doğusundaki eşiği de (950 m.?) yerinde incelemiş ve eski akıştan kalmış konglomeraların çakıl duruşuna göre, drenajın, batıdan doğuya (Kızılırmak havzasına) doğru olduğu sonucuna varmıştır(8).

* Prof. Dr. İsmail Yalçınlar İ. Ü. Coğrafya Bölümü Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi.

Sakarya ve Konya havzalarında eski ve yeni drenaj :

Bu iki havzadan kuzeydeki Sakarya havzası sularını Karadenize, güneydeki Konya havzası ise sularını kendi içindeki göllere ve kapalı depresyonlara boşaltırlar. Güneydeki «androik» havzanın suları daha önce (Pliyosen hatta Pleistosen'de) Tuz gölünün kuzey kesimindeki eşik yerinden (yaklaşık 950 m. yükseltide), dolayısıyla daha yüksek bir seviyeden, doğuya (Kızılırmak havzasına) boşalırken, bir yandan iklimin kuraklaşması, öte yandan neotektonik hareketlerin etkisiyle, bir de kuzeydeki eşik kesiminde fazla gelişen yerüstü ve yeraltı karstik olaylarının yardımıyla, Pliyo-Pleistosende birleşmiş bulunduğu Sakarya havzası göl suları ile birlikte Mihalliccik doğusundaki eşikten, eski Sakarya'ya (Ankara çayının batıya devamı) kavuşan küçük bir kol tarafından kapılmak (capture-kaptür) suretiyle, Karadeniz havzasına dökülmeye başlamış olduğu, hatıra gelmektedir.

Sakarya havzasının taban kısmını kaplayan ve bugün yatay durumunu koruyan Pliyosen gölssel depoları bırakan (kum, kil ve marn...) Pliyosen-pleistosen(?) gölünün çekilip ortadan kalkmasıyla oluşmuş bulunan, Sakarya nehri, bölümün en büyük «tersakan» olarak göze çarpmaktadır. Bunun esas kaynaklarını batı ve doğudaki yüksek dağlık kesimlerinden alırken, bir kısım kaynağını da Tuzgölü havzasından gelen yeraltı karstik suları meydana getirmektedir. Kuzeyde Mihalliccik doğusundaki eski eşikin kaptürle yarılmasından sonra, dirençsiz neojen arazisi içinde açılmış bulunan boğaz vadi (tabanı 750-760 m? yükseltide) iki havza sularının orta Sakarya kesimine, oradan da Karadeniz havzasına boşalması doğal görünmektedir. Böyle bir akarsu boşalması, eski normal bir vadi olan Sakarya vadisinin, (içerisine, yeni üst neojen deniz ve göllerinin sokulmadığı) derinliği ve genişliği ile dikkat çeken, muazzam bir vadi haline gelmesine neden olmuştur ki bu yeni büyük yarma vadinin içerisindedir, Sarıyer ve Gökçekaya gibi muazzam barajlar yer almış bulunuyor.

Bu gün, Sakarya havzasının taban kesimleri (yukarı kesimlerinde) 750-850 m bir yükselti, Konya Havzasının taban kesimleri 900-950 m civarında değişen bir yükselti göstermektedir, buna göre aralarındaki karstik eşik bir yana bırakılırsa, genel eğimin

kuzey ve kuzeybatıya doğru olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, neotektonik hareketlerle, bölgenin genelde, Toros sistemine uyarak, güneyde yükselmesi kuzeyde ise bölgenin alçalmasıyla, açıklanabiliyor.

Aynı neotektonik hareketler sonucu, iki havzanın da doğru kesimlerinin daha fazla alçaldığı anlaşılıyor. Nitekim, bu alçalan doğru kesimlerden Konya havzasındakine Tuz gölü yerleşirken, Sakarya havzasındakine, Orta sakaryanın menderesleri (meandraları) ile göze çarpan kesimi yerleşmiştir. Bu menderes şekilleri, bu orta kesimin halen çökmekte olduğuna, dolayısıyla kesimin bir sübsidans havzasına tekabül ettiğine, bir argüman olarak gösterilebilir.

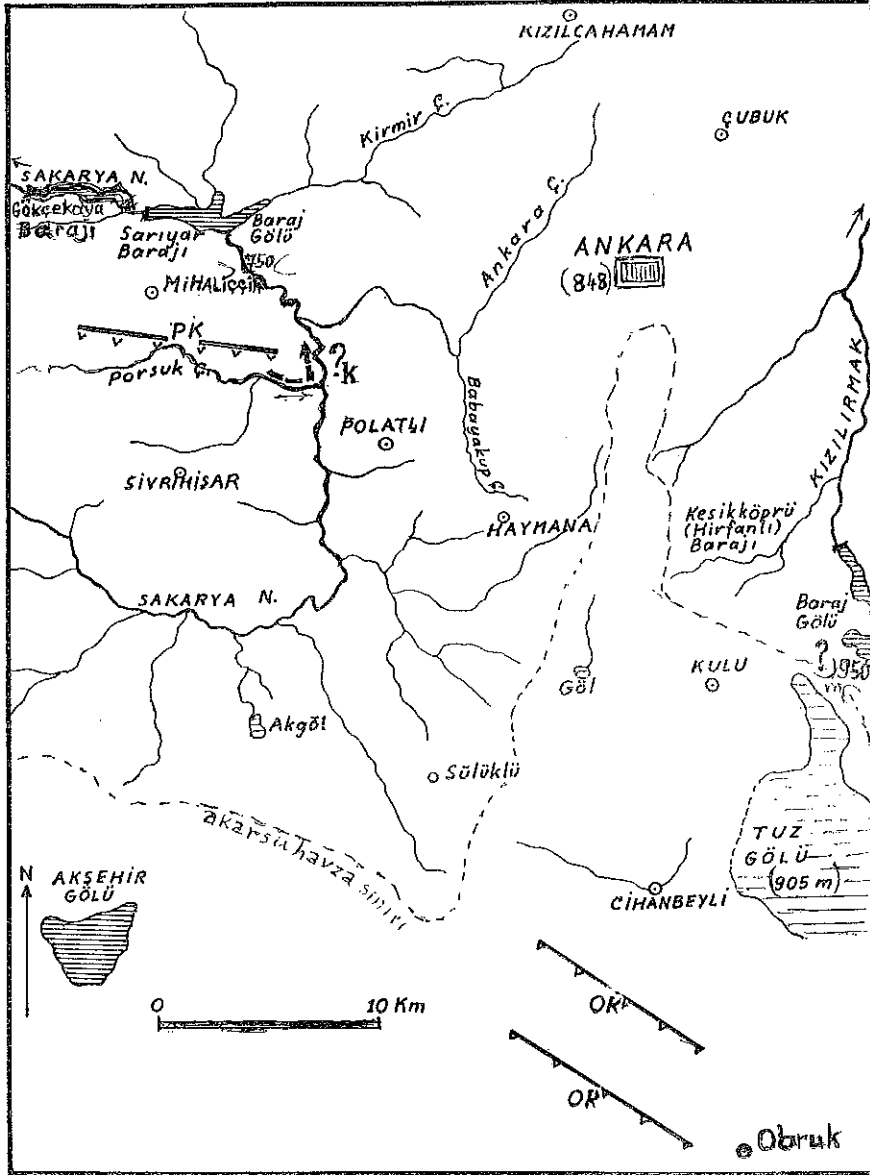
Kuzeydeki Sakarya havzasının taban kesimi Pliyosen yaşındaki yatay gösel kil-marn katmanları bir de eski ve yeni alüvyonlarla kaplı olduğu halde, güneydeki Konya havzasının taban kesimlerinde, yer yer, Pliyosen-Pleistosen yaşında oldukları anlaşılan, Dreissenidae fosillerini içeren kumlu ve killi-kumlu tortul formasyonlarla eski ve yeni alüvyonlar, bir de büyük küçük göl ve bataklıklar göze çarpmaktadır.

Eski alpin tektonik hareketlerle Neojen'in ve Kuvaternerin içinde meydana gelen Neotektonik hareketler, iki havzanın, özellikle SE-NW doğrultusunda uzanan rölyef çizgilerinin meydana gelişinde de etkili olmuşlardır.

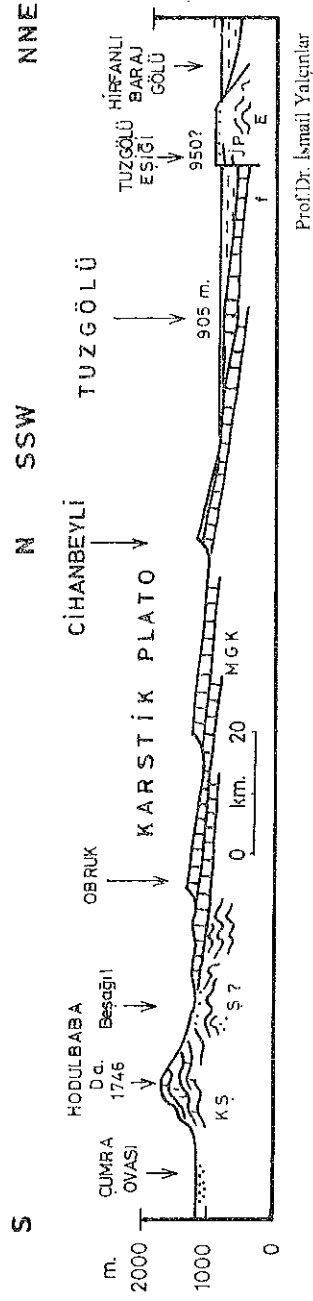
Bu hareketlerle, özellikle neojen göl kalkerleri NE'ye eğimli (5°-10°) duruma geldikleri için, NW-SE doğrultusunda uzanan, alınları SW'ya bakan, önlerinde sübsekant vadiler uzanan «kuesta»larla, disimetrik rölyef şekilleri oluşmuştur. Konya havzası suları, doğudaki adı geçen eşikten (950 m?) geçerken, aynı zamanda, eşik temelini oluşturan jipsli seri ile bunu örten neojen kalkerlerinden, birkısım havza yeraltı sularının da, karstik olayların etkisi ile, kızılırmak havzasına sızarak geçtiği ve böylebir sızıntının zamanımıza kadar, belki de zamanımızda da devam ettiği, böylece Konya havzası sularının, hemen bütünüyle Kızılırmak havzasına boşalabileceği de düşünülebiliyorsa da, bunun araştırılması, yerinde yapılabilecek tamamlayıcı bir etüdün konusu olabilecektir.

KISA BİBLİYOGRAFYA

- 1 — AKARSU, İ. 1950 : Ankara bölgesi Polatlı ve civarının petrol jeolojisi. M. T. A., Enst. Dergisi, No. 52, Ankara.
- 2 — AKYOL, İ. H. 1947 : Türkiye'de akarsu sistemleri ve rejimleri Türk Coğr. Derg. No. 9-10, Ankara.
- 3 — BİRİCİK, A. S. 1992 : Obruk Platosu ve çevresinin jeomorfolojisi. Marm. Üniv. yay, No. 531, Atatürk Eğitim Fak. yay. No. 17, İstanbul.
- 4 — CHAPUT, E. 1941 : Phrygie, I : Géographie physique, Paris, Publ. Inst. Français d'Archéo. d'Istanbul.
- 5 — DARKOT, B. 1938 : Coğrafi Araştırmalar I, İst. Üniv. Coğr. Enst. neşriyatı, No. 4, (Türkçe Fransızca).
- 6 — Maden Tetkik ve Arama Enst. 1960-64 : Türkiye Jeoloji Haritası, 1/500000, Türkçe-İngilizce, renkli, Ankara.
- 7 — TURGAY, M. Işık and KURTULUŞ, C. 1984-85 : Seismic reflection studies in Polatlı region, Turkey. Bull. Mine. Res. and Expl. Nr. 103/104, Ankara.
- 8 — YALÇINLAR, İ. 1963-64 : Orta Anadolu'da jeomorfolojik müşahedeler. T. Coğr. Der. No. 22-23, Ankara (Türkçe-Fransızca).

Şekil 1 — Sakarya ve Konya havzalarını kısmen gösteren harita. PK : Porsuk kuzeyindeki neojen Kalkerlerin oluşturduğu kuesta'nın uzanışı. OK : Obruk platosunun neojen Kalkerlerinden oluşmuş kuestaları. Kuzeyde Mihalıçık, E'da Tuz gölü eşikleri.

Şekil 2